

նախխալամական պատմութիւնները անստոյգ են և առասպելական: Քալպերը Հէճիրի թուականներուն Սիւրիոյ ամենէն կարեւոր արարական ցեղը կը կազմէին:

Քալպերը կ'երեւի թէ Կասսանիտներու (Ghassanides) հին գերլշխանութիւնը ժառանգած էին: Այս վերլիններուն և ուրիշ Սիւրո-արար ցեղերուն նման Հէճիրի թուականին մեծամասնութեամբ կը զաւանէին քրիստոնէական կրօնքը և ճշմարտապէս կը վերաբերէին միաբնակ զաւանութեան: Տակաւ առ տակաւ անոնք իսլամութիւնը ընդգրկեցին: Իսլամութիւնը տարածուեցաւ Քալպերուն մէջ. մանաւանդ այն ժամանակէն ոկսեալ, երբ յաճախակի աւստնութիւններ — առաջինը, Նախլայինը կընը խալիֆա Օթմանի — կնքեցին Օսմանտներու հետ և ցեղերու մէջ ապահովեցին իրենց գերակառութիւնը: Եւզիտ Ա. իր մէջուռն յօրը հետ, իր երկոտասարդութեան մէկ մասը անցուց Քալպի անապատը և աւստնացաւ Քալպի մը հետ: Այս ցեղին գերակառութիւնը իր դէմը հանեց Քէսիտները: Քէսիտները վրէժխնդրութենէ վառուած աւէն տեղ յարձակեցան Քալպերու վրայ,

յարդեցան ընկճելու զանոնք Միջագետքի և Սամաւայի մերձակայ զաւաններուն մէջ: Քալպերուն ազդեցութիւնը դարձեալ զօրացաւ Օսմանտներու իշխանութեան օրով: Ի մի բան, Քալպիտ անունը հոմանիշ եղած է Օսմանտեան կողմնակցութեան: Այս իշխանութեան գրեթէ հաստատուն քաղաքաւանութիւնը կը կայանար յենուլ Քալպերուն խնամութեան և անով միանալու սիւրիական ցեղերու: Աւանդութիւն մը կ'ապահովէ թէ Քալպերը Սիւֆիանի վերջին յարդները եղած են: Այս կացութիւնը բուն հակազդեցութիւն մը յառջ քերաւ Սրբասեանց օրով, զահալիժեղով անկումը Քալպերուն, տասնորդուած իրենց պայքարներով, Իսկոյն իրենց միութիւնը քայքայուեցաւ և աստիճանաբար այս Քալպի որակումը անհեռութեամբ Պաղատի կառավարութեան կասկածանքով: Իսկ Սալիտ էլ—Քալքաշ Նիհայատ էլ—Արապ գրքէն առնելով կը հաստատէ թէ իր ժամանակը անոնք մեծ թուով հաստատուած էին ծովեզերքը և՛. Պոլսի նեղուցին և հաւասար կիսով կը բաժնուէին քրիստոնէութեան և իսլամութեան միջև:

ՄԿՐՏԻՉ ԵՊԻՍԿ. ԱՂԱՒՆՈՒՆԻ

ԵԿԵՂԵՑԱՊՈՍՄԱԿԱՆ

ԳՐԻԳՈՐ ԿԵՍԱՐԱՑԻ ՊԱՏՐԻԱՐԲ ԵՒ ԻՐ ԺԱՄԱՆԱԿԸ

Որչափ կարիւր է հասկնալ մասնաւորապէս Սիմէոն դպիր Լեւոգիի գրածէն որ ամենէն մանրամասն է, Գրիգոր Կեսարացի հոն կեցած է, ժամանակին ամենէն ազդեցիկ մարդերէն մէկուն Սիթեցի էնկի Ուոսայի գլխաւորութեամբ և ուրիշ երեւելիներու և առաջնորդներու մասնակցութեամբ ժողով մը կազմել և ազգովին դարման մը տանիլ Երուսաղէմի պարտքին համար:

Գրիգոր Դարանաղցի առանց Գրիգոր Կեսարացիի այս մասին ունեցած ջանքը յիշելու Բարսեղ վրդ. Բաղիշեցիի և Վարդայ առաջնորդ Մարարիտո Վրդ. ջանքերով սկսեալ և հանգանակութեան վրայ խօսելէ յետոյ կ'ըսէ՝ թէ «Բաղիշեցիի և վանեցիի այլ սոյնպէս արարին և անհուն զանա-

սկոյն և սոժաթոյ հաւաքեցին և անեկոյն յորթաւորոյն յարուցաւ վարդապետէն եկին ի յԱմիրք և յՈւփայ և նոյն նախանձեալ ետուն շատ ողորմութիւն և անոյց եկեալ ի Հաւայ, և Հայապ եղած Ջուղայեցի վանատականն նախանձեալ ընդ նոսա՝ նոյն այլ հաւաքեցին յԻրեանց միջումն բազումս զանձուց ի սքեռից իւրեանց, և սիարաներեւոյս ամենեցուն ստեալ զնացին յԵրուսաղէմ» (Ժամանակագրութիւն, էջ 325-6):

Ինչպէս կը տեսնուի Դարանաղցի կը հաստատէ թէ Ամիրք գացած են վարդապետներ և հոն ու հանգանակութիւն մը եղած է և ապա Հալէպի մէջ, Յակոբ քհ. Կեսարացի, Ամիրքի գումարումին նախաձեռնութիւնը Կեսարացիին կը վերադրէ,

ինչ որ կրնայ չփազանցել թիւն մը եղած ըլլալ: Միայն ճիշտ է թէ Ամիթ գումարում մը եղած է 1610ին որուն մասնակցած է նաև Կեսարացիին որ այդ թուականին Երուսաղէմէն հոն գաղթած էր և իբր ժամանակին մեծ վարդապետներէն մէկը անկարելի է որ ինքն ալ իբր ականատես և ամենէն վերջին վկաներէն մին իր հեղինակաւոր ձայնը լսելի ըրած չըլլար:

Սիմէոն զպիւր Լենցաթի որ Գրիգոր Պառնոտէնէն ստացած առեղեկութիւններն է որ գիրի առած է, առանց Յակոբ քհ. Կեսարացիի յիշած և Դարանազցիի անարկած Ամիթի գումարումը և հոն կատարուած հանգանակութիւնը յիշելու էնկի Յոճա Ամթեցիի կը վերաբերէ ամբողջ գործը՝ աստուածային նախախնամութեամբ յարուցուած մէկը ներկայացնելով դայն, ապա շատ հաւանական է որ անիկա ազգուած էր Գրիգոր Կեսարացիէ:

Ահա թէ Սիմէոն զպիւր Լենցաթ ինչպէս կը ներկայացնէ գործը:

«Որ ի քլին Հայոց թիթ (= 1610), յաւսեան յոչիսի ԺԷ. զարդոյ Տէր Աստուծոյ զունն Ենկի խօսայ Ամթեցի, (այս ինչ)(*) անուն, որպէս ի հին Զորաբարէի, զոր նա մեծաւ հոգաբարձութեամբ ջանաց և հոգ տարեալ զնաց ի Հայապ վասն սուրբ Երուսաղիմայ պարտոց. եւ անդ գտեալ անվսնի խօսայն եւ վաճառա. կանս, գրեց և այլ մայրաքաղաքս գալ հասանել ի Հայաս, վասն խորհրդոյ իննել, թէ որպէս կարիցեն ազատել ի պարտոց գերուստղիւ: Արդ նորոգողն անենայնի Տէր Յիսուս նա ինն վերսին կանգնեաց և յորդորեաց և զուր և սէր առ ի սիրս նոցա, որ բարի կամօք և յօժար սրբիւ, բարեպաշտ և աստուածասէր տաւաճեալ աշխարհաց և զաւտաց, վարդապետօք և քահանայիք միաբան, միակամ, միախորհ՝ եկեալ հասին ի Հայապ խաղալն և նստեալ անդ խորհուրդ արարին երկ միմա և տղեկացան իմացեալ զանենայն իւր և զքանս տարակուսանաց, որ եկտ դուռուշ է: Այլ ծար և հնար չի գտն, միայն վճարել զպարտքն: Այլ ապա սկսան յորդորել զվիսնանս և առա-

սածնոնց տուա յորովս և գումարս, ընչպէս եւ փարքանս. եւ եր անենայնի զյոյս և երեցփոխան Ենկի խօսայն: Եւ սկսան անենենանս զայ ըստ յափու և կարողութեան փաստաւոր և անվանի տոյսաբարոյն. ուն Ռ. ուն ՌԻ, ուն ԵՒ եւայլն դուռուշ նաև ԺԻ սկոյթ կայր. իսկ այլ աղյատք ձ, Ծ եւայլն, եւ ժողովեալ բազում զանոս, առելի քան զպարսն, զի աղյատք եւ մուրացիկք և կոյրք և կանայք եւ տային:

Եւ որոշեալ քան ալ խոհեմ և իմաստուն պատասխանեան անապարեցիկ և մեկն ի Սուրբ յերուսաղիմ ընդ Ենկի խօսային: Եւ զնացեալ ի թերք՝ ծանոցին պարտնիկ զնչս իւրացն, թէ մեկ կամիւք վճարել զպարսս անենայն: Եւ հրահայեաց պարտնի քաղաք կարդալ ի մէջ քաղաքին, զի անենայն փոխատուք զանս առ պարտնի՝ թերեղով զանենայն գրաւսն ընդ իննանս. եւ վաճ պն մարդուն, որ մինչ երկօրն ձայն չածէ կամ գրաւըն չի թերէ, և չառնու զվճարքն, այնուհետեւ նորա փոխ տված դրամն կորնի: Եւ այսպէս բազումք և յոյով զային, թերեկն և նոյս վճարեին սիւնիով, հուճարով առել և պարտնիկն և դատուն: Եւ յորժամ վճարեցին դարձեալ թողով կարդացին: Թէ ոք փոխ ետուր կամ գրաւ ունի և ոչ գալ երեւի, յետոյ թէ՛ զիւր, թէ՛ գրաւ, թէ այլ ինչ ցուցանէ, մի չիցի նմա դաս և իրաւունք:

Եւ իբրեւ հասուցին զանենայն պարսն միւնչեւ զնքնին թնիւն, այլ խորհուրդ նստան և այլ քասպիւր, թէ որպէս և կամ զիւրդ արասցեն, կամ զո՞ր դիցեն առաջնորդ և հովիւ, այլ և հոգեբարձու սուրբ Երուսաղիմայ՝ որ յաստուածակողմ չիցի հոգացող: Զոր և ի կողմնակն Աստուծոյ և համարեալս անենեցուն ընտրեցին զունն Դրիգոր անուն մոնոզոն՝ Տաթևու զաւտեմ, այլ առաքիլի և ճգնագրեց, խաւարով ի պահս և աղօթս, որ ի մանկութենէ ստացեալ ունիւր զառաքիլութիւն . . . Զսա հրաբիրեալ օրհնեցին մոնոզոն և շուտաւ և զանենայն ինչ յանձնեցին ի ձեռս նորա: Իսկ նա փախչէր և հրաժարէր յայնմանէ, և բազում անգամ գտեալ՝ դարձուցանեին յերուսաղիմ և հարկիւ տեսչիկն կատարել զպատկերն: Զոր յես այս անենայնի յօժար կամօք և ուղիղ սրբիւ ծառայէր և ապաստարիւր սուրբ տղեկացն: Եւ յես աւուրց ինչ օրհնեցին քահանայ. և յես անաց ինչ (1613) աղերսիւ և հարկաւ յանձնեցին ի նա վիճակս հայոց և զանենայն հոգս եկեղեցոյն: Եւ խօսեալ դարձան ի տուն խրեանց:» (ՀԱ. 1934 էջ 554-557):

(*) Հ. Ենքուս Ալիքեան անուն համար գաւարկ տեղ ձգած է կ'ըսէ և կը կարծէ թէ այս անն նոյն է խօսայ Թուսաքսի հետ: Այս կարծիքը չենք բաժնոր, հիմնուելով սա իրողութեան վրայ թէ Յակոբ քհ. Կեսարացի ալ նոյն ձեւով կը յիշէ այս անգամ:

Դարանաղցի ալ իր ժամանակագրութեան մէջ (էջ 326) կը հաստատէ թէ Հաւելպի մէջ հանգանակութիւն կատարուելէն յետոյ հաւաքուած գանձը «միաբնակներնամբ անհնգուն առեալ զնացին, յերուսաղիմս եւ հոն ճիւղացին զանհնայն զարտան եւ ոչ մնաց եւ ոչինչ, մինչեւ ի մի յումսիողան» (Խոյ. էջ 327):

Լիհայցի եւ Դարանաղցի ինչպէս կը տեսնուի համաձայն հն իրարու, միայն թէ Լիհայցի կը ճշդէ անոնց թիւը ըսելով որ միայն 20 հոգի էին: Ամթեցի Ենկի Խոյնայի զլիսաորութեամբ:

Սաւալան (էջ 569) առանց յիշելու թէ ինչ աղբիւրէն ըլլալը երբեք հոռւապէս չէր յիշէ անոնց զլիսաորութիւն միայն տասը քունք են:

1. Խոյնայ Զաքարէ Վանեցի
2. Խոյնայ Սոյքիաս »
3. Խոյնայ Առաքիչ »
4. Խոյնայ Շէխիլան Բազէլցի
5. Խոյնայ Թուամալան Ամթեցի
6. Խոյնայ Բաղդասար Ուսահայեցի
7. Խոյնայ Պետրոս Լալէպէն
8. Խոյնայ Մաքսուտ »
9. Խոյնայ Դանտին »
10. Խոյնայ Թուրաջ Սիսէն:

Ասոնց հետ Գրիգոր Կեսարացիի Երուսաղէմ գտած ըլլալը երբեք հռւանական չէ, վասնզի ինչպէս Սիմէոն Դպիրի գրածն կը տեսնուի 1610 Յուլիս 18ին գործի կը ձեռնարկէ Ենկի Խոյնայ Ամթեցի, որ կու գայ Հաւելպ, հոն ալ երեք ամիս ժողով ու հանգանակութիւն կը կատարուի:

Հաւանական է որ 20 պատուիրակներուն գալուստը 1611 զարման կամ դէպի Զատնի կատարուած ըլլայ: Արդ, Յակոբ քհ. Կեսարացի քանի որ կը հաստատէ թէ այրածեալ Ռի (= 1611) քոյին կրկին տարան ի Բիզանդիա արքունական հրահանգս, նիւթապէս ժամանակ չի կար Երուսաղէմ երթալու եւ տնկէ Կ. Պոլիս գառնալու:

Յետոյ նկատի առնելով Յակոբ քհ. Կեսարացիի Կեսարիա գտնուիլը, եւ հոն գրելը այդ տողերը կարծես թէ արժեք նական հրամանով վերստին պարտաբար տարուիլը Կեսարիայէն եղած ըլլալու ձեւ մը ունի: Հետեւաբար կ'հնթագրեմ թէ Գրիգոր Կեսարացի 1610ին Ամթի գումարուածէն յետոյ հաւանորէն Կեսարիա եկած է եւ միայն շատ կարճ միջոց մը հոն մնալէ յետոյ դարձեալ Կ. Պոլիս հրաւիրուած է:

(Շարունակելի) (7) Ա. ԱԼՊՅԱՆ

Ս. ՅԱԿՈԲԻ ՆԵՐՍԷՆ

ԱՄՍՕՐԵԱՅ ԼՈՒՐԵՐ

Անցեալ Հոկտեմբեր ամսուան ընթացքին, Ս. Աթոռայ Թորէն ժողովը ինն անգամեւ Նիստ ունեցաւ, Կրօն. Գործ. Առեւտր. երեք, Իսկ Ուսումն. Խորհուրդը՝ երեք անգամ:

● Բշ. 28 Սեպտ. — Խաչիկեանի մեռելացին առթիւ, սուրբ պատարագի միջոցին, որ մասնաւորեցաւ ի Ս. Փրիլի, Տ. Միւսան Վրդ. քահանայի ղեկավարութեամբ, Բագարեց թէ քրիստոնէական հաւատքը միութարութեան աղբիւր է մահէն վշտահար սիրտին համար. վասնզի ան է որ այս աշխարհի անցաւոր գոյութենէն անդին տեսնելու հեղեղանքով տեսնելու հնարքն է որ հաւատքը իրական կեանքի մը հաւատարմութիւնը կը կազմուի որպէս իրարու թանկ մէջ ընկնուած հոգիներ:

● Դշ. 7 Հոկտ. — Կէս օրէ վերջ գումարուեցաւ Միաբ. Ընդհ. Ժողովը, որ զընդհանրական ժողովը 1935-36 տարեշրջանի վարչական եւ եկամտական ճիշդեցողութիւն ընթերցումով:

● Եշ. 8 Հոկտ. — Միաբ. Ընդհ. Ժողովը դարձեալ գումարուեցաւ, շարունակեց ճիշդեցողութիւն ընթերցումը եւ վաւերացուց զայն:

● Ուր. 9 Հոկտ. — Երեկոյն, Միաբանութիւնը, զլիսաբանութեամբ Տ. Մեսրոպ Սրբազանի, Ղազար Ս. Գեորգ ճիշդեցողութիւն մէջ կատարեց ժամերգութիւն եւ նախատեսակ Ս. Գեորգի, ըստ իրաւական սովորութեան:

● Եշ. 10 Հոկտ. — Ս. Գատարագը մասնաւորեցաւ Ղազար ճիշդեցողութեամբ, որ քահանայ Տ. Տիրան Վրդ. Որ խառնակեցողութեամբ յիս առաջի մարդկան. ընտանիքի վրայ: Բացատրեց թէ Գրիգորեանութիւնը բնաշնչելու համար հոգով-մեկական կայսրութեան վերջին հիգիւն մէջ, ոքան չելի արիւնքիւն մը ցոյց տուն ուրբերը խոստովանելու իրենց հաւատքը եւ արհամարհելու աշխարհը եւ մարմինը, եւ իրենց շարաքանքին մէջ գտնելու համար հոգեկան անգին միութարութիւնը, որուն մասին կը խօսի առաքելայ. այդ է պարտի իրական միութարութիւնը, զոր տեսնալ ուղի է շնայն աճէն քրիստոնէայ:

— Երեկոյն Միաբանութիւնը «Նաշափառ» թափօրով հանդիսաւոր մուտք գործեց ի Ս. Յաւրութիւն, հանդիսապետութեամբ Հաւաքաւար պետ Տ. Մեսրոպ Սրբազանի:

● Կիւր. 11 Հոկտ. — Վարագայ Ս. Խաչի տունը հանգիստ պաշտուեցաւ ի Ս. Յարութիւն Փրիլի ինն Ս. Գերեզմանի վրայ պատարագեց Տ. Միւսան Սրբազան, եւ քահանայ, Բագարեց տունի ծագումը. վերջածնց վարագայ իրան պատմական յիշատակները. յայտնեց թէ այդ սրբավայրին մէջ պահուած խաչի մասունքը այն էր՝ զոր Գայիանէ կախած էր անոր պարանոցէն, իրիկ զոյրբոյն Յակոբայ գմածեալն տէրունական արհամար ի կենաց փայտէն հասնալը: Յետոյ պար-